

Dədə Qorqud yurdunun “oxunmamış” yadigarı

“Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vəlif Talibovun

“Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşması işinin təşkili haqqında” 2005-ci il 6 dekabr tarixli Sərəncamının icrası nəticəsində muxtar respublikanın ərazisində 1200-dən artıq abidə qeydə alınıb. Bu abidələrdən biri də Şahbuz rayonunun Külüs kəndi yaxınlığında olan Əyrək yaşayış yeri idi”.

Bu sözləri AZƏRTAC-ın Naxçıvan bürosuna müsahibəsində AMEA-nın müxbir üzvü, tarix elmləri doktoru, professor Vəlif Baxşəliyev deyib.

Vəlif Baxşəliyev qeyd edib ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında xatırlanan Əyrək və Səkrək adlı igidlərin birinin adı ilə bağlı yurd yeri Naxçıvanın qərb, digəri isə şərq ucundadır. Bəli, ərənlər bu dünyadan köçüb gedib, onların yurd yerləri və məzar daşları bizə yadigar qalıb. Əyrək yaşayış yerinin və Əyrək nekropolunun əyilmiş, dağılmış daşlarına baxdıqca Dədəm Qorqudun bu sözləri yada düşür:

***Hanı dediyin bəy ərənlər,
Dünya mənim dəyənlər.
Əcəl aldı, yer gizlədi,
Fani dünya kimə qaldı.***

***Gəlimli-gedimli dünya,
Son ucu ölümlü dünya.***

“Əyrək nekropolu Külüs kəndinin qurtaracağında, Keçiliyə gedən yolun sol tərəfində, təpənin ətəyində yerləşir. 2020-ci ilin may ayında aparılan axtarışlar zamanı bu yaşayış yerinin yaxınlığında qədim qəbiristanlığı da aşkar olunub”, - deyən AMEA-nın müxbir üzvü bildirib ki, nekropoldakı əksər qəbir daşları naxışsız olsa da, burada olan qoç daşı, üzərində insan və heyvan təsvirləri olan sinə daşları, heykəl formasında hazırlanmış monumental abidələr ulu tariximizin bir parçasını özündə əks etdirib. Böyük qaya parçasından ustalıqla yönüblü hazırlanan qoç daşı ulu türk əsgərinin qürur dolu əzəmətinə bu gündə yaşadır.

Onun sözlərinə görə, Naxçıvanda qoçşəkilli qabartma təsvirlər Eneolit dövrünə aid Ovcular təpəsi yaşayış yerindən, Erkən Tunc dövrünə aid gil qoç fiqurları Küləpə və Maxta Küləpəsi yaşayış yerlərindən məlumdur. Araşdırmaları göstərir ki, xırdabuyuzlu heyvandarlıq hələ Neolit dövründən - eramızdan əvvəl VII minillikdən başlayaraq ulu əcdadlarımızın iqtisadiyyatında mühüm yer tutub. Zamanla Azərbaycanda yaşayan tayfalar arasında həm iribuyuzlu, həm də xırdabuyuzlu heyvanlara sitayiş yaranıb, onların heykəlləri hazırlanaraq qəbir daşları kimi də istifadə olunub.

Qəbir daşlarından birinin üzərində əlləri-

ni sinəsi üstündə çarpazlayan insan obrazının təsvir edildiyini bildiren Vəlif Baxşəliyev vurğulayıb ki, bu tip təsvirlər və heykəllər Azərbaycan Respublikasının ərazisində eramızdan əvvəl birinci minillikdən başlayaraq geniş yayılıb və türk xalqları ilə bağlı olduğu söyleneb. Bu tip qəbir daşları qədim türk tayfaları olan Skiflərdə də geniş istifadə olunub və XIX əsrdə belə, Mərkəzi Asiyaın türk xalqları arasında geniş yayılıb. Əyrək nekropolunda aşkar olunan qəbirdaşı isə orta əsrlərə aiddir. Ümumiyyətlə, bu tip abidələrdə əlində qab tutan insan təsvirləri haqqında, xüsusilə insanın əlindəki qab haqqında müxtəlif fikirlər söyleneb. Bəziləri bunu suqabı, bəziləri isə o dövrdə qiymətli olan metal qab kimi dəyərləndirib. Apardığımız araşdırmalar göstərir ki, qəbir daşları üzərində olan təsvirlər insanların axirət dünyası ilə bağlı müəyyən mənə ifadə edib. Buna görə də ehtimal edi-

rik ki, bu suqabı insanın ölüm şərbəti içməsinə işarədir.

AMEA-nın müxbir üzvü digər bir maraqlı məqama toxunaraq qeyd edib ki, bir qəbirdaşı yənə də bir əlində qab tutan, digər əli ilə atın yüyənindən yapışan sxematik insan təsviri var. Ümumiyyətlə, at Azərbaycan xalqının mifologiyasında mediator - vasitəçi rolunda təsvir olunur. O, yeri, göyü və o biri dünyanı bir-biri ilə əlaqələndirən mifoloji varlıqdır. Nağıllarımızda qəhrəman-

larımızın at üstündə yeraltı dünyaya getməsi ilə bağlı epizodlar da az deyil. Şübhə etmirik ki, bu qəbirdaşı üzərindəki təsvir ölüm şərbətini içərək atının yüyənindən tutan mərhumun dünyasını dəyişməsinin metaforik ifadəsidir.

Vəlif Baxşəliyev deyib: “Qəbir daşları üzərində Gəmiqayadakı həyat ağacı təsvirlərinə bənzəyən rəsmlər də vardır. Bu isə əcdadlarımızın minilliklərdən gələn inanclarının günümüzədək yaşadığını göstərməkdir. Bəzi qəbir daşlarında ərəb qrafikası ilə kitabə var. Əyrək nekropolundakı qəbir daşlarının stilistik xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onları hələlik VIII-XVI əsrlərə aid edirik. Ehtimal ki, gələcək araşdırmalar daha dəqiq tarix deməyə imkan verəcək. Həmin daşlar bizim ulu tariximizin yadigarıdır. Bu maddi mədəniyyət nümunələrini qorumaq və yaşatmaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının borcudur”.